

INCLUSIÓ DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE EN EL CURRÍCULUM DEL GRAU D'INFERMERIA.

REVISIÓ DE L'OBJECTIU 2018-19. MARC NORMATIU I CONCEPTES BÀSICS

EVA FERNÁNDEZ LAMELAS

índex

Introducció:	1
Marc normatiu:.....	2
Marc legal	2
Normativa pròpia del marc universitari	4
Conceptes clau	6
Problemes derivats de la ceguesa al gènere a la docència en salut	9
Competències relatives al gènere. Propostes de la UAB (2017 i 2019) i l'AQU (2019).	13
Resultats d'aprenentatge	16
Recursos:.....	17
Bibliografia:.....	19

Introducció:

Al juliol de 2018 l'EUIT va aprovar la inclusió de l'objectiu: ***Promoure la inclusió de la perspectiva de gènere en els continguts de l'ensenyament del Grau d'Infermeria***. Objectiu que vaig quedar encarregada de dur a terme. A l'octubre de 2018 vaig elaborar una proposta d'activitats que van ser lliurades a direcció i cap de titulació. També vaig exposar les bases d'aquest document en una reunió del CCDI.

Al llarg d'aquest curs s'han anat succeint la publicació de diverses guies i normatives que tenen com a finalitat aplicar als estudis universitaris de Grau i a la Recerca la legislació vigent tant a escala europea, com de l'Estat espanyol i de Catalunya.

Paral·lelament la UAB ha iniciat un procés per a introduir canvis i unificar assignatures i competències als estudis d'infermeria que depenen d'ella.

Aquestes dos circumstàncies han obligat a modificar i en certa mida, a accelerar el procés previst.

Aquest document té com a finalitat definir alguns conceptes clau i contribuir a aclarir els documents marc així com possibles fonts de recursos com a pas previ per a la discussió de competències en el canvi de pla que es proposa a infermeria. En el benentès que el conjunt de normatives afecta tots els estudis de Grau i per tant caldrà establir com es duen a terme aquests processos als dos graus que imparteix l' EUIT.

Marc normatiu:

Marc legal

A nivell internacional i europeu existeixen diverses normatives d'ençà de 1979 que comminen els estats a promoure la igualtat de gènere en l'ensenyament a tots els nivells. En el procés de trànsit cap a l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior també recollia aquestes directives i instava la reorganització dels graus en aquests sentit.

A nivell de l'Estat espanyol la [LO 3/2007 para la igualdad efectiva de mujeres y hombres](#)¹ ja establia en l'article 25, que *“en l'àmbit de l'educació superior, les Administracions públiques, en l'exercici de les seves competències, fomentaran l'ensenyament i la recerca sobre el significat i l'abast de la igualtat entre dones i homes. En particular, i amb tal finalitat, les Administracions públiques promouran: (i) La inclusió, en els plans d'estudi, l'ensenyament en matèria d'igualtat entre dones i homes; (ii) La creació de postgraus específics; i (iii) La realització d'estudis i recerques especialitzades en la matèria i la incorporació dels aspectes de gènere en els estudis i estadístiques que es realitzin.”*

Pel que fa a la recerca el [“Programa Horizonte 2020 de la Comisión Europea”](#) Estableix reglaments específics pel que fa a la introducció de la igualtat de gènere. A nivell estatal la [Ley 14/2011, de 1 de junio, de Ciencia, Tecnología e Investigación](#), recull la incorporació de l'enfocament de gènere de forma transversal.

A Catalunya en ordre cronològic i fent referència únicament a les disposicions legals més recents, trobem el [Pla de recerca i innovació de Catalunya \(2010-2013\)](#). Aquest pla considera com a una de les accions prioritàries:

“Vetllar per la incorporació de les dones al sistema d'R+D+I a través de: a) el foment de la Igualtat d'oportunitats com a element estratègic dins de les organitzacions corresponents; b) la incorporació a la carrera investigadora de les

¹ Per a totes les normes de caràcter legal he optat per la cita a través d'un enllaç per tal de facilitar-ne la consulta.

condicions necessàries per reduir la pèrdua de talent femení; i c) l'impuls de l'associació de dones científiques i investigadores, a càrrec del DR de Recerca i Innovació i la resta de departaments i agents.”

La [Llei 17/2015, de 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes](#), que estableix en l'article 28.1 a) *“la promoció de la introducció de la perspectiva de gènere d'una manera transversal i dels estudis sobre la contribució de les dones al llarg de la història en tots els àmbits del coneixement i en l'activitat acadèmica i investigadora que s'han d'incloure en el currículum dels graus i dels programes de postgraus”*. Així com b) *“L'ús no sexista ni androcèntric del llenguatge en totes les seves comunicacions².”* El mateix article inclou que les sol·licituds d'acreditacions de graus i postgraus incloguin un informe detallat de com s'ha incorporat la perspectiva de gènere al pla d'estudis.

La [Llei 11/2014, de 10 d'octubre, per garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals i per eradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia](#) recull a l'article 13:

*“Article 13. **Universitats** 1. Els principis de no-discriminació i de respecte a l'orientació sexual, la identitat de gènere o l'expressió de gènere són aplicables a l'àmbit universitari. 2. La Generalitat i les universitats de Catalunya, respectant la llibertat de càtedra i l'autonomia universitària, han de promoure conjuntament mesures de protecció, de suport i de recerca per a la visibilitat de les persones LGBTI i el desenvolupament de mesures per a la no-discriminació i sensibilització en l'entorn universitari. Amb aquesta finalitat, han d'elaborar un protocol de no-discriminació per raó d'orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere.”*

A l'article 12 diu

“4. Els continguts dels materials escolars, educatius i formatius, en qualsevol format, i el llenguatge que s'hi empri han de tenir en compte la diversitat pel que fa a l'orientació sexual, la identitat de gènere i l'expressió de gènere i evitar qualsevol mena de discriminació per aquest motiu. 5. El respecte a la diversitat pel que fa a l'orientació sexual, la identitat de gènere o l'expressió de gènere i

² Amb aquesta finalitat pot ser útil la Guia per a l'ús no sexista del llenguatge a la Universitat Autònoma de Barcelona <https://www.uab.cat/doc/llenguatge>

als principis d'aquesta llei ha d'ésser efectiu en tot el sistema educatiu, en els centres i entitats de formació, en l'educació d'adults, en la formació de mares i pares, en les activitats esportives escolars i en les activitats de lleure infantil i juvenil. 6. S'ha de vetllar per la conscienciació i la prevenció de la violència per raó d'orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere i oferir mecanismes als centres perquè detectin situacions de discriminació o exclusió de qualsevol persona per les dites raons. En aquest sentit, s'ha de promoure el desplegament efectiu de plans de convivència amb un èmfasi especial en les mesures de prevenció i d'actuació contra l'assetjament de què poden ésser objecte les persones LGBTI en el medi escolar”.

Normativa pròpia del marc universitari

El Tercer pla d'acció per a la igualtat entre dones i homes a la Universitat Autònoma de Barcelona, per al quadrienni 2013-2017 recull en l'eix 4 dos mesures directament relacionades amb l'objectiu que ens ocupa:

“3.7. Monitorar i avaluar la implementació de les competències relacionades amb el gènere i la igualtat en els estudis de grau i postgrau

3.8. Explicitar la perspectiva de gènere en l'elaboració de les guies docents i els programes de les assignatures des d'un model d'universitat inclusiva.”

Amb la finalitat de desenvolupar aquesta segona mesura l'Observatori per a la Igualtat de la UAB va publicar la [Guia per a la introducció de la perspectiva de gènere en la docència](#) elaborada per Maribel Ponferrada en el marc del projecte FP7-EGERA-Effective Gender Equality in Research and the Academia.

Al Claustre i Junta de govern de la UAB del 23 d'octubre de 2018 es va aprovar la inclusió de 4 noves competències generals. Una de les quals és la de **gènere**, pendent d'aprovació posterior³.

La redacció que ens ha estat facilitada és la següent:

³ No tenim constància que aquesta redacció hagi estat aprovada per la comissió d'Afers Acadèmics com és preceptiu.

Actuar en l'àmbit de coneixement propi avaluant les desigualtats per raó de sexe/gènere.

El gener de 2019 l'**AQU** (Agència de Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya) va publicar la guia titulada [Marc General per a la incorporació de la perspectiva de gènere en la docència universitària](#).

L'AQU defineix la competència a integrar com:

Desenvolupar la capacitat d'avaluar les desigualtats per raó de sexe i gènere, per dissenyar solucions.

El document de l'AQU s'estructura en varies parts. En primer lloc, fa una detallada descripció del **marc normatiu**, tant d'àmbit europeu, com estatal i català que fa referència a la necessitat d'incorporar la perspectiva de gènere a la docència universitària.

En segon lloc aporta elements conceptuals sobre la dimensió de gènere aplicada als estudis universitaris.

La tercera part és la central pel que fa a la missió de l'AQU, el cicle **Verificació-Seguiment-Modificació i Acreditació (VSMA)** de les titulacions, que implica la inclusió d'indicadors en perspectiva de gènere en aquests processos. Així, el capítol 3 inclou indicadors de diagnòstic referits a la institució (des de la planificació i organització fins a la política de recursos humans); el centre (per exemple, la incorporació de la perspectiva de gènere a la titulació, als sistemes interns de garantia de qualitat o les estratègies d'avaluació) i el professorat (formació, projectes d'innovació docent o materials entre d'altres). També hi ha els indicadors d'avaluació en el procés VSMA. Al punt 3.2 figuren els indicadors d'avaluació amb els corresponents estàndards de verificació i acreditació. El document també conté annexos específics amb orientacions i **competències específiques** per a diverses titulacions, un glossari i un banc de recursos i de materials.

La Guia s'adreça a **tots els estaments de la comunitat universitària**. Així, per exemple, les enquestes de satisfacció estudiants també han de comptar amb un indicador relatiu a la percepció que tenen de la introducció de la perspectiva de gènere o es valora si es *dissenyen les activitats acadèmiques i de gestió de manera que facilitin la conciliació de l'estudi i el treball amb la vida personal i familiar*.

Conceptes clau

a) Sexe:

Es refereix a les diferències biològiques (hormonals, genètiques i morfològiques) entre femelles, mascles o intersex⁴. No obstant cal advertir que diverses autores i autors⁵ consideren que el sexe és també un producte cultural històricament determinat.

En altres termes podríem dir que parlem de sexe per tal de referir-nos a una variable, no necessàriament plantejada com a binomi⁶.

b) Gènere:

És relacional: fa referència a les relacions construïdes i asimètriques entre homes i dones en un context social i històric determinat. Es tracta també d'una categoria analítica.

“...el término «género» no es un sustituto a la palabra «mujeres»; la categoría género va más allá e insta a dar espacio a la búsqueda de sentido del comportamiento de hombres y mujeres como seres socialmente sexuados en un sistema y estructura social—el patriarcado— que históricamente ha generado situaciones de discriminación y marginación de las mujeres en los aspectos económicos, políticos,

⁴ Font Ponferrada Maribel (2017) L'autora recomana la consulta d'aquesta entrada a <http://genderedinnovations.stanford.edu/terms/sex.html>

⁵ Veure els treballs de Thomas Laqueur, Donna Haraway o Judith Butler entre d'altres.

⁶ *No-binari* (genderqueer) per oposició a *cisnormativitat*, definiria les persones que no es senten identificades amb el sexe normatiu o assignat.

sociales y culturales; en los ámbitos público y privado.” (Sanz, Silvia; 2018)⁷

c) Perspectiva de gènere:

“La perspectiva de gènere és una aproximació crítica a qualsevol fenomen que desvetlla, visibilitza, analitza i aborda les desigualtats entre homes i dones, incloent l’anàlisi d’aquelles institucions socials i culturals que les sustenten: la família, la divisió sexual del treball, el sistema econòmic i productiu, els processos de socialització, les lleis i institucions polítiques, el sistema de creences i de simbolisme, els valors i normes socials, i inclús la producció cultural i mediàtica, entre d’altres. La perspectiva de gènere és una mirada de tipus intel·lectual i política, ja que es fonamenta en el saber produït pels estudis de gènere al llarg de la història del feminisme i de les científiques feministes, o d’altres corrents crítics, i té la intencionalitat de conscienciar per a la superació de les desigualtats de gènere, enteses com a producte d’un procés històric, social i cultural.” (Observatori per a la Igualtat UAB; 2017)

- d) Diversitat afectiu-sexual i identitats de gènere dissidents.** Tot i tenir un origen comú amb les desigualtats de gènere que genera el patriarcat, la heterosexualitat com a norma genera problemes específics en matèria de salut i altres a les persones amb diverses orientacions afectiu sexuals i d’expressió o identitat de gènere. (Gasch-Gallén, Ángel et al.; 2018)

e) Androcentrisme

Implica fer servir l’experiència masculina (generalment d’un baró blanc, adult, de classe mitja) com a universal i sinònim d’humà. Significa que l’experiència i les necessitats dels barons són preses com a model i per tant qualsevol altra experiència és considerada com a desviació de la norma. Comporta la *Ginopía* o invisibilitat de les dones.

f) Interseccionalitat.

L’anàlisi amb perspectiva de gènere també ha de contemplar la **interseccionalitat** aquest concepte encunyat per [Kimberle Crenshaw](#) el 1989, fa referència a les múltiples formes de desigualtat i sistemes d’opressió que interactuen produint situacions d’injustícia. Així es

⁷ Hi ha molta literatura al respecte i també diverses definicions més o menys complexes però he triat la síntesi que va fer Silvia Sanz que resulta molt aclaridora.

consideraran entre d'altres: el gènere, l'orientació sexual, la diversitat funcional, la classe, la racialització, el territori o l'edat.

g) **Sororitat:**

La sororitat, terme proposat per Marcela Lagarde, fa referència a

“...una dimensión ética, política y práctica del feminismo contemporáneo. Es una experiencia de las mujeres que conduce a la búsqueda de relaciones positivas y a la alianza existencial y política, cuerpo a cuerpo, subjetividad a subjetividad con otras mujeres, para contribuir con acciones específicas a la eliminación social de todas las formas de opresión y al apoyo mutuo para lograr el poderío genérico de todas y al empoderamiento vital de cada mujer.” (Lagarde, Marcela; 2009 a)

L'autora també considera que la sororitat en basar-se en la reciprocitat promou la diversitat. (Lagarde, Marcela; 2009b)

Considerem que a l'àmbit de la salut, el concepte de *sororitat* es pot aplicar a aquelles recerques o experiències on es posin de manifest pràctiques de solidaritat entre dones, promoció de xarxes, suport mutu entre iguals i simetria en les relacions entre qui actua com a terapeuta i la persona a qui s'acompanya en la presa decisions promovent la seva capacitat d'agència⁸.

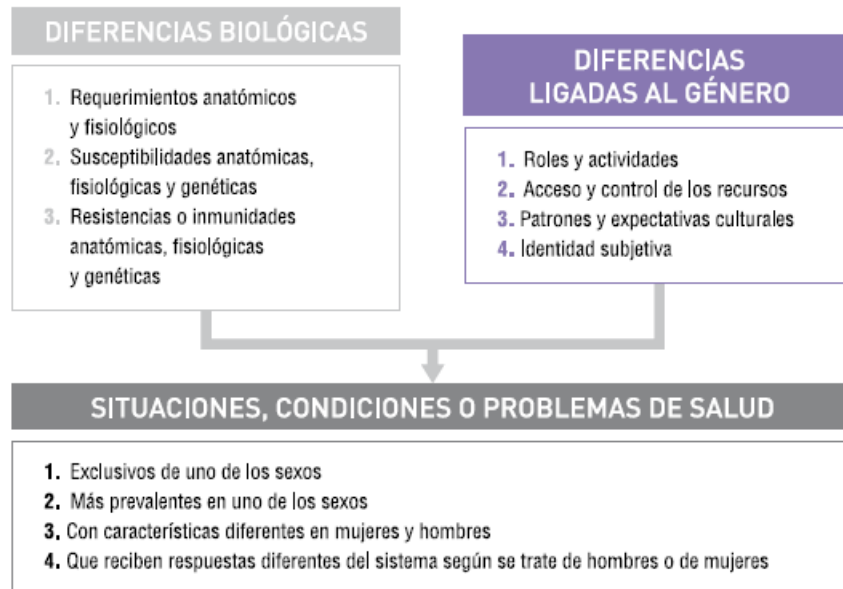
Errades freqüents:

- ✓ Substituir sexe per gènere.
- ✓ Substituir dones per gènere.
- ✓ Substituir feminisme per gènere
- ✓ Parlar del gènere en plural

En el terreny de la salut considerarem que existeixen efectes recíprocs entre les variables biològiques (que podem considerar, amb prevencions, dins de la categoria sexe) i aquelles lligades al gènere. La combinació d'ambdues ens donarà diverses formes de presentació i manifestacions dels problemes de salut. Veure figura 1.

⁸ Considerarem (inspirant-nos en Amartya Sen) com agència o capacitat d'agència la possibilitat de les persones d'actuar en defensa d'aquells objectius o valors que consideren importants, com subjectes que parlen en primera persona. Es relaciona per tant amb aspectes com l'autonomia personal, l'emancipació o la transformació social i es pot exercir per part de persones individuals o de grups.

Figura 2.1. Origen de las diferencias en el proceso salud-enfermedad-atención

Fuente: Organización Panamericana de la Salud, 2004.

Citat a García Calvente, María del Mar (2010): 30.

Figura 1.

Problemes derivats de la ceguesa al gènere a la docència en salut

La ceguesa al gènere o insensibilitat al gènere en la recerca i la docència representa un problema que afecta l'equitat però també, de forma significativa, la qualitat del coneixement. Disposem de prou evidències per a sostenir que la ceguesa al gènere es tradueix en una major morbiditat i mortalitat en el cas de

les dones⁹ i de les persones amb orientació afectiu-sexual o identitats de gènere dissidents (Carlo, Christian et al; 2017).

Pel que fa a la salut, l'androcentrisme es manifesta quan s'assumeix una suposada neutralitat de gènere -es a dir quan es neguen les desigualtats per raó de gènere- o es suposa que la fisiologia, experiències, reaccions i necessitats dels barons blancs, adults, de classe mitja són universals. També quan, en prendre el cos i la fisiologia de l'home com a model, totes les altres manifestacions (dones, trans...) es consideren com a desviacions, de forma que es patologitzen i medicalitzen processos propis de les dones o d'altres col·lectius (fins i tot dels homes d'altres edats). El resultat és a més que el sistema biomèdic assumeix la *igualtat* per a símptomes físics i en canvi la *desigualtat* quan es tracta de diagnosticar problemes de caire emocional o de salut autopercebuda. (Ruiz-Cantero, María Teresa: 2018).

La mateixa autora (2009) agrupa els biaixos de gènere en diverses categories:

Biaixos de gènere en l'atenció sanitària:

- ✓ Biaixos de gènere en problemes comuns a dones i homes.

Veiem alguns exemples¹⁰:

Especialidad	Enfermedades frecuentes	Características relevantes sobre diferencias según sexo o desigualdades de género
Neumología	Infarto agudo de miocardio	Mortalidad similar Síntomas diferenciales: las mujeres más variedad Mayor probabilidad de muerte súbita isquémica en los hombres Estrés social como principal determinante de reinfecto después del primer infarto en mujeres Necesidad de manejo en las mujeres en función de los nuevos factores de riesgo, fisiopatología y formas de presentación, específicas y diferentes de las de los hombres Se destacan factores asociados a los estereotipos de género; las mujeres han demostrado un mayor retraso en la búsqueda de atención sanitaria, teniendo en cuenta las influencias socioculturales y los estilos de vida
	Factores de riesgo cardiovascular	Se discuten nuevos algoritmos de clasificación y actuación en las mujeres Diferencias por sexo en personas mayores en cuanto a síntomas, patrón obstructivo y potencial alérgico subyacente
	Enfermedades alérgicas de las vías respiratorias	Aumento de la prevalencia del tabaquismo en mujeres y mayor sensibilidad para la toxicidad del tabaco
	Enfermedad pulmonar obstructiva crónica	También diferencias en el tratamiento farmacológico y la respuesta a este Aumento de la prevalencia en mujeres por cambios estilos de vida y tabaco; las campañas preventivas de momento tienen poco enfoque de género
	Cáncer de pulmón	

Fuente de información: contenidos traducidos y sintetizados de la web de The Institute of Gender in Medicine (GIM) - Charité University Medicine (Berlín): <http://egender.charite.de>

Font: (Ruiz-Cantero, María Teresa et al.; 2017).

⁹ Hi ha molta bibliografia al respecte per tant no citaré treballs concrets, veure en l'apartat recursos diverses fonts de dades actualitzades. Sí que citaré, en canvi, algunes autores que han estat capdavanteres en els estudis de salut en perspectiva de gènere com Carme Valls, Lucia Artacoz, Carme Borrell, María Teresa Ruiz Cantero, entre d'altres. També el [Centre d'Anàlisi i Programes Sanitaris \(CAPS\) que publica la revista MYS](#).

¹⁰ L'article conté més exemples.

La prevalença de patir una malaltia o problema de salut crònic o de llarga durada és més elevada entre les dones que entre els homes (40,6% enfront del 34,6%), segons resultats de l'Enquesta de Salut de Catalunya, ESCA 2017. Les dones tenen el doble de possibilitats que els homes de patir un diagnòstic de depressió o d'ansietat.

- ✓ Biaixos de gènere en problemes propis de les dones.

Sense ànims d'exhaustivitat citaré alguns exemples. En alguns casos ens trobem amb problemes que són propis de les dones que no són diagnosticats o triguen molt en ser-ho. Possiblement en part perquè es minimitza el dolor en el cas de les dones i també perquè se'ls treu credibilitat. Seria el cas de [l'endometriosis](#), que es calcula que afecta 1 de cada 10 dones d'entre 15 i 49 anys i que pot trigar fins a 8 anys en ser diagnosticats. També en el cas de [la Síndrome de Sensibilitat Química Múltiple](#) (que encara no ha estat reconeguda per la OMS) o la Fibromiàlgia i la fatiga crònica que també afecten més a dones.

També s'ha donat la sobremedicalització de la menopausa amb efectes mortals sobre les dones. Així s'ha promogut la [Terapia Hormonal Substitutiva](#) malgrat tenir evidències de la seva associació amb el càncer i amb problemes cardiovasculars.

Els homes també són víctimes de les desigualtats de gènere. Hi ha factors de risc i malalties que estan lligades a una concepció social de la masculinitat. La major incidència d'accidents de trànsit, del suïcidi consumat o el consum d'alcohol en són una mostra. En altres casos els homes poden estar infradiagnosticats com en el cas d l'osteoporosi, per exemple, tot i que les fractures de maluc presenten una major mortalitat en homes que en dones.

Biaixos de gènere en els diagnòstics de malalties que pateixen dones i homes.

Des de fa molts anys sabem que algunes malalties són infradiagnosticades en les dones i que tant l'esforç diagnòstic (prescripció de proves complementàries) com terapèutic és menor. Algunes de les malalties que han estat més estudiades són les cardiopaties i de forma especial l'infart o l'EPOC.

Altres biaixos procedeixen d'assumir el rol de gènere com a *natural*. Això fa que el cansament excessiu en les dones no es consideri problemàtic quan obeeix a compatibilitzar els deures laborals amb els derivats de la cura. També incideix en que la *salut de la dona* es circumscriu a la seva vessant reproductora seguint així el mandat heteropatriarcal (Tasa-Vinyals, Elisabet et al; 2015).

Altres problemàtiques lligades al diagnòstic tenen a veure amb una major latència en les dones fins a fer la consulta o fins a tenir un diagnòstic.

Pel que fa als **Diagnòstics d'Infermeria** de la North American Nursing Diagnosis Association, està en discussió la seva utilització en la mida que les etiquetes diagnòstiques fan servir un llenguatge sexista, mantenen una visió androcèntrica i consoliden la subordinació i els estereotips de gènere. (Martínez-Argüelles Manuel Ángel et al; 2014) (Ruiz- Cantero, Teresa et al; 2017); (AQU; 2019:48).

Prendre la "família" com a unitat d'anàlisi o d'intervenció comporta errades i problemes d'exclusió. Considerar la família com a homogènia significa ignorar les relacions de poder i de dependència que es donen al seu si. D'altra banda ens durà a oblidar que cada cop són més persones les que opten per formes de convivència/relació alternatives o que viuen soles però estableixen vincles d'ajuda mútua.

Les entrevistes clíniques també poden tenir aquests biaixos i deixar fora, per exemple, la diversitat sexual i de gènere.

Finalment, pel que fa a la infermeria, fora necessari dur a terme un aprofundiment teòric en el concepte de la cura en un moment en que s'estan produint importants aportacions des de l'economia i l'antropologia feministes entre d'altres. (Esteban, Mari Luz; 2017).

Biaixos de gènere en el esforç terapèutic front malalties patides per dones i per homes.

La investigació en fàrmacs, fins fa pocs anys, s'ha vingut realitzant exclusivament en homes adults blans i en animals mascles. Això ha implicat que moltes de les medicacions d'ús corrent tinguin efectes iatrogènics quan

s'apliquen a dones o bé a persones d'altres edats o ètnies. També sabem que les dones pateixen una sobremedicació de psicofàrmacs en relació als homes.

Altres indicadors que ens informen d'un esforç terapèutic major en els cas dels barons el tenim a través d'indicadors com la diferent freqüentació de serveis sanitaris. Mentre les dones acudeixen més als serveis d'atenció primària, els homes (i els nens) són més derivats per metges i metgesses als serveis hospitalaris. En l'aplicació de procediments terapèutics segons sexe, en diversos estudis, també es detecta un menor esforç terapèutic en el cas de les dones. (Ruiz Cantero, María Teresa; 2009)

Descontextualització i despolitització dels riscos per a la salut de les dones.

Les dades epidemiològiques s'han de desagregar per sexe i a més contenir preguntes i mesurar indicadors específics.

Fenòmens com la violència masclista, per exemple, responen a un context sociopolític i històric i han de ser analitzats amb totes les dimensions.

Competències relatives al gènere. Propostes de la UAB (2017 i 2019) i l'AQU (2019).

Com hem vist disposem de dos competències generals:

La de la UAB (2019)

Actuar en l'àmbit de coneixement propi avaluant les desigualtats per raó de sexe/gènere.

I la de l'AQU (2019)

Desenvolupar la capacitat d'avaluar les desigualtats per raó de sexe i gènere, per dissenyar solucions.

L'AQU considera que el desplegament d'aquesta competència requereix:

- Desenvolupar continguts sensibles al gènere a les diferents assignatures.
- Que les guies docents continguin referències equilibrades per sexe (es recomana citar el nom complet d'autores i autors).
- Generar entorns d'aprenentatge inclusius.
- Introduir metodologies docents i avaluatives sensibles al gènere.

L'AQU també planteja que *“És fonamental que la perspectiva de gènere s'inclogui quan es presenta a l'alumnat el **nucli dur de la disciplina** i les seves fronteres, incloent les assignatures bàsiques de primer curs...”* i més endavant afegeix que cal *“Capacitar l'alumnat per desenvolupar **investigació, projectes o aplicacions amb perspectiva de gènere**, tant en els treballs d'assignatura com en el Treball Fi de Grau (TFG) o en el Treball Fi de Màster (TFM), és crucial.”*¹¹(AQU; 2019:17)

La Guia de l'Observatori per a la Igualtat de la UAB (2017) assumeix el model de Beate Kortendiek (2011) – modificat per les autores de la guia- que considera que aplicar la perspectiva de gènere a una disciplina significa tenir presents els següents aspectes:

- a) Els aspectes professionals [de gènere] de la disciplina.
- b) Les perspectives crítiques del coneixement (biaixos de gènere, biografies i llenguatge).
- c) La producció i l'ús dels resultats d'investigació de la disciplina.
- d) Les competències en gènere.
- e) Les metodologies docents.

En relació a les competències -tenint en compte que la Guia es va publicar abans de l'aprovació de la competència general transcrita a dalt- consideren que:

“Pel que fa a les guies docents, es proposa incloure el terme “Perspectiva de gènere” o altres que indiquin clarament que s'inclou alguna perspectiva de gènere, acompanyat de temes pertinents.

*Es pot incorporar la perspectiva de gènere en les **guies docents, concretament als objectius, continguts, metodologia, avaluació i/o bibliografia**, apartats que pot modificar directament el professorat responsable de l'assignatura. Com que la guia s'ha de basar en la memòria verificada de la titulació es podrien*

¹¹ La negreta correspon a l'original.

*vincular continguts nous de gènere amb algunes **competències generals**, per exemple, les que estan més relacionades amb “raonament crític” i “el respecte a la diversitat i pluralitat d’idees, persones i situacions”. Els continguts de gènere també es poden relacionar amb les **competències específiques** que siguin similars a les mencionades o que facin relació a la desigualtat social/cultural, condicionants socials, aspectes epistemològics de la disciplina, investigació amb persones, o que facin referència directa al gènere i/o la igualtat entre dones i homes.” (Guia de l’Observatori per a la Igualtat de la UAB; 2017:11-12)*

En base a aquestes indicacions, a més de la competència general nova que explicita la perspectiva de gènere ja comptàvem amb dos que permeten incorporar resultats d’aprenentatge/continguts relatius a la diversitat sexual i al gènere.

CG1 Desenvolupar un pensament i un raonament crític i saber comunicar-los de manera efectiva, tant en les llengües pròpies com en una tercera llengua.

CG3 Respectar la diversitat i pluralitat d’idees, persones i situacions.

Pel que fa a competències específiques hi ha una en el pla d’estudis actual que recull la dimensió de gènere:

CE4 Demostrar que entén el comportament interactiu de la persona en funció del **gènere**, grup o comunitat, en el seu context social i multicultural.

La competència CE1 inclou un resultat d’aprenentatge (CE 1.46) relatiu a la violència domèstica que s’hauria d’actualitzar per afegir la violència de gènere que es produeix tant a la llar com en altres espais, per exemple a la pròpia universitat, en espais laborals, a la via pública o als espais de lleure.

CE1. Prestar una atenció sanitària tècnica i professional adequada a les necessitats de salut de les persones que atén d’acord amb l’estat de desenvolupament dels coneixements científics en cada moment i amb els nivells de qualitat i seguretat que s’estableixen a les normes deontològiques.

CE1.46. Conèixer i identificar els problemes psicològics i físics derivats de la violència domèstica.

Resultats d'aprenentatge

La UAB proposa per a la seva competència general cinc resultats d'aprenentatge genèrics (per a totes les titulacions).

- Identificar les principals desigualtats i discriminacions en raó de sexe/gènere presents en la societat.
- Analitzar les desigualtats per raó de sexe/gènere i els biaixos de gènere en l'àmbit de coneixement propi.
- Valorar com els estereotips de gènere i els rols de gènere incideixen en l'exercici professional.
- Proposar projectes i accions que incorporin la perspectiva de gènere.
- Comunicar fent un ús no sexista ni discriminatori del llenguatge.

La redacció indueix a pensar que es tracta de resultats d'aprenentatge finals del conjunt del procés d'aprenentatge d'una titulació determinada (ANECA; 2013: 19-20). Per tant, aquests s'haurien de desglossar en resultats d'aprenentatge graduals i concrets per a cada matèria o assignatura de la titulació.

En relació a la redacció dels resultats d'aprenentatge l'ANECA indica que -tot i que sovint no és fàcil distingir-los de les competències- la seva definició tal com apareix a l'article 2 del Real Decreto 1027/2011, de 15 de juliol, per el que se establece el Marco Español de Cualificaciones para la Educación Superior (MECES) *"és tot allò que s'espera que un/a estudiant conegui, compregui o sigui capaç de fer"*.

Els resultats d'aprenentatge han de contenir verbs d'acció i ser avaluables. Per això aconsellen fer servir la Taxonomia de Bloom. Dins d'aquesta taxonomia apareixen verbs lligats al pla cognitiu, al subjectiu/ emocional (actituds, valors...) i al psicomotor (habilitats). Les estratègies docents i les metodologies d'avaluació han de ser coherents amb les característiques i els nivells dels resultats d'aprenentatge.

Recursos:

Reprodueixo algunes fonts de recursos en el benentès que n'hi ha moltes més.

1. La Guia per a la introducció de la perspectiva de gènere en la docència de la UAB (2017) recull, entre d'altres, aquests recursos:

Banc de recursos per a la docència. Observatori per a la Igualtat de la UAB. (2007). Es poden trobar materials per a facilitar la introducció de la perspectiva de gènere a la docència a les Ciències Humanes, Ciències de la Salut, Ciències Socials i Ciències Experimentals. Els materials són presentacions i textos ja preparats per l'Observatori conjuntament amb professorat de la UAB. <http://observatori-diagnostics.uab.es/Recursos/Banc.asp>

Portal de Recursos Docentes con Perspectiva de Género para la Docencia Universitaria.

Portal de recursos promogut per la Unitat d'Igualtat de la Universitat d'Alacant i la "Red Universidad, Docencia y Género de la UA". Es poden trobar diversos materials (articles, guies docents, congressos, webs, etc.) de la incorporació de la perspectiva de gènere a la docència en Arquitectura, Ciències de la Salut, Ciències, Criminologia, Dret, Economia, Educació, Filologia, Història, Informàtica, Publicitat i Comunicació, Sociologia i Treball Social. <https://web.ua.es/es/unidad-igualdad/docencia-igualdad/>

Gendered Innovations. Web creada per la Comissió Europea i la Universitat d'Stanford on es poden trobar eines (estudis de cas, bibliografia, 'checklist' i altres recursos) per a incorporar l'anàlisi de sexe i de gènere en la recerca a Ciències, Salut & Medicina, Enginyeries i Medi Ambient. <http://genderedinnovations.stanford.edu/>

Guia per a incorporar la perspectiva de género a la investigación en salud. Guia elaborada per la [Escuela Andaluza de Salud Pública](#) on es tracten els temes claus de la inclusió de la perspectiva de gènere en la investigació a la salut que pot ser útil per les competències relacionades amb la recerca en aquest camp.

Guia per a l'ús no sexista del llenguatge a la Universitat Autònoma de Barcelona. Guia elaborada per l'Observatori per a la Igualtat i el Servei de Llengües de la UAB que proporciona els recursos per a revisar els textos escrits i eliminar el sexisme en el llenguatge. <http://www.uab.cat/doc/llenguatge>

Com a guies per a la docència podem afegir:

Guies per a la inclusió de la perspectiva de gènere a la docència de la Xarxa

Vives. Les *Guies per a una docència universitària amb perspectiva de gènere* són fruit del pla de treball 2016-2018 del [Grup de Treball en Igualtat de Gènere](#) de la Xarxa Vives. La col·lecció naix en resposta a l'informe [La perspectiva de gènere en docència i recerca a les universitats de la Xarxa Vives: Situació actual i reptes de futur \(2017\)](#), que constata la necessitat d'afrontar el repte encara pendent que suposa la incorporació efectiva de la perspectiva de gènere en la docència universitària, malgrat l'existència d'un marc normatiu vigent a nivell europeu, estatal i

dels territoris de la Xarxa Vives. Actualment compten amb 11 guies de les que les de Medicina, Psicologia i Sociologia són les que tenen més afinitat amb els continguts que impartim.

2. Pel que fa a recursos específics en **salut sexe-gènere** tenim (entre d'altres):

The Sex and Gender Medical Education Summit (USA)

<http://www.sgbmeducationsummit.org/>

The Sex and Gender Women's Health Collaborative (USA)

<http://www.sgwhc.org/>

Centre d'Anàlisi i Programes Sanitaris (CAPS) <http://www.caps.cat/> i la revista MYS (Mujeres y Salud).

Bibliografía:

Aneca (2013) [Guía de apoyo para la redacción, puesta en práctica y evaluación de los Resultados de aprendizaje](#). [Consultada el 20 de marzo 2019]

Carlo Gil-Borrelli, Christian et al. (2017). Hacia una salud pública con orgullo: equidad en la salud en las personas lesbianas, gays, bisexuales y trans en España. *Gaceta Sanitaria* 2017; 31(3):175-177.

Esteban, Mari Luz. (2017). Los cuidados, un concepto central en la teoría feminista: aportaciones, riesgos y diálogos con la antropología. *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, (22 (2)), 33-48.

García Calvente, María del Mar i col·laboradores (2013) [Guía para incorporar la perspectiva de género a la investigación en salud](#). Escuela Andaluza de Salud Pública

Gasch-Gallén, Ángel et al. (2018) Inclusión de la orientación afectivo-sexual y de las identidades de género como determinantes sociales de la salud. *Gac Sanit.* 2018;32(4):400–401 Cartas

Lagarde, Marcela. (2009a). Pacto entre mujeres. Sororidad. Aportes para el debate. Publicado en www.celem.org (Coordinadora Española para el lobby europeo de mujeres).

Lagarde, M. (2009b). La política feminista de la sororidad. *Mujeres en Red, el periódico feminista*, 11.

Martínez-Argüelles Manuel Ángel, Liébana-Presa Ana, Iglesias-Castañón Tatiana. (2014) *¿Son sexistas los diagnósticos enfermeros?* X Simposium Internacional de la Asociación Española de Nomenclatura, Taxonomía y Diagnósticos de Enfermería. Lenguaje enfermero: identidad utilidad y calidad. Sevilla: AENTDE; 2014.

Ponferrada, Maribel (2017) Guia per a la introducció de la perspectiva de gènere en la docència. Observatori per a la igualtat UAB. Accessible a https://www.uab.cat/doc/Guia_perspectivagenere_docencia [Consultat el 20 de febrer de 2019].

Ruiz Cantero, María Teresa (2009). Sesgos de género en la atención sanitaria. El concepto de género. Andalucía: Junta de Andalucía.

Ruiz Cantero, María Teresa; et al (2017) Agenda de género en la formación en ciencias de la salud. Experiencias Internacionales para reducir tiempos en España. *Gaceta Sanitaria*.

Ruiz Cantero, María Teresa (2018) Medicina: Guies per a una docència universitària amb perspectiva de gènere. Xarxa Vives. Accessible a <https://www.vives.org/serveis/guies-per-a-una-docencia-universitaria-amb-perspectiva-de-genere/> [Consultada el 3 de desembre de 2018]

Sanz Victoria, Silvia (2018) incorporar la Perspectiva de Género en los procesos de rehabilitación. Blog Ocupando los Márgenes, 4 de abril de 2018. Disponible en <https://ocupandolosmargenes.org/incorporar-la-perspectiva-de-genero-en-los-procesos-de-rehabilitacion/> [Consultat el 22 d'octubre de 2018]

Tasa-Vinyals, Elisabet, Mora Giral, Marisol; Raich, Rosa Maria. (2015). Sesgo de género en medicina: concepto y estado de la cuestión. *Cuadernos de medicina psicosomática y psiquiatría de enlace*, (113), 14-25.